

Agnieszka Lipowska-Kuźba

Szkoła Podstawowa Nr 2 im. Marii Skłodowskiej-Curie w Piastowie

Rola nauczyciela-wychowawcy w ochronie uczniów o specjalnych potrzebach w sytuacjach zagrożeń nadzwyczajnych

Role of teachers by protection of students with special needs
in a extraordinary threat

*Nie ma czegoś takiego jak izolowany człowiek lub sytuacja:
istnieje tylko relacja między człowiekiem i środowiskiem.
Relacja, której sens oddaje wyraz «zagrożenie»
(D. Magnusson, 1982)*

Streszczenie: Bezpieczeństwo człowieka jest podstawową wartością, którą trzeba chronić. W obliczu wielu nadzwyczajnych zagrożeń mogą stać wszyscy ludzie bez względu na wiek, płeć, rasę, itp. Nie każdy może jednak w równym stopniu bronić siebie i innych wobec zaistniałej sytuacji. Szczególnej ochrony potrzebują ludzie o specjalnych potrzebach, a zwłaszcza ci najmłodszy, dzieci, uczniowie - niedojrzali emocjonalnie. Zdani są na pomoc zdrowych, dorosłych osób, często nauczycieli, wychowawców. Potrzebują nie tylko właściwego kierunku rozwoju, autorytetu, by odważnie i mądrze wkroczyć w dorosłe życie. Ważne jest dla nich także poczucie bezpieczeństwa, zwłaszcza w trudnej sytuacji, jaką może być zagrożenie nadzwyczajne.

Słowa kluczowe: uczniowie o specjalnych potrzebach, bezpieczeństwo, zagrożenia

Abstract: Human safety is a fundamental value that must be protected. All people, regardless of age, gender, race, etc. can face many threats and emergencies. Not everyone, however, is able to defend themselves and others against the situation. People with special needs, especially those little ones, children, students - emotionally immature need special protection. They rely on help from healthy adults, often teachers, educators. To step into adult life with courage and wisdom they need more than right direction and authority. It is important for them to have the sense of security, especially in a difficult situation such as extraordinary threat.

Key words: special needs students, safety, threat

Cenną, ukształtowaną wartością współczesnego świata jest troska o człowieka niepełnosprawnego i jego status społeczny. Zgodnie z artykułem 25 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka „osoby niepełnosprawne bez względu na przyczyny i rodzaj swego inwalidztwa mają naturalne prawo do poszanowania ich godności, do wolności osobistej, do pełnego i równego udziału w życiu społecznym, do kształcenia, pracy i zaspokajania potrzeb socjalnych”¹. Realizacja tych praw wymaga zapewnienia pomocy osobom niepełnosprawnym, stworzenia warunków wszechstronnego rozwoju na miarę ich indywidualnych możliwości. Ogromna rola przypada tutaj osobom pracującym z osobami niepełnosprawnymi, a szczególnie pedagogom, nauczycielom pracującym z dziećmi i młodzieżą z różnego rodzaju deficytami rozwojowymi. Zadaniem szkoły jest doprowadzenie każdego ucznia do maksymalnego rozwoju w granicach jego indywidualnych możliwości, przygotowanie do pracy i udziału w życiu społecznym. Zadania te szkoła realizuje poprzez rewalidację fizyczną, psychiczną, zawodową i społeczną jednostki. Autentyczność pedagoga, empatia i akceptacja ucznia sprzyjają efektywności podejmowanych oddziaływań. Zadaniem nauczyciela jest wyposażenie uczniów w podstawowe umiejętności radzenia sobie ze zmieniającą się rzeczywistością. Nauczyciel występuje w funkcjach:

- osoby organizującej proces nauczania i diagnozującej możliwości uczniów;
- osoby kreującej warunki do uczenia się, odkrywania, poszukiwania, komunikowania i działania;
- osoby uczestniczącej w wymianie emocjonalnej między uczniami w pracy grupowej i indywidualnej;
- opiekuna udzielającego pomocy uczniom².

Ważne jest zapewnienie uczniom, a zwłaszcza niepełnosprawnym, poczucia bezpieczeństwa, wsparcia. Jest to istotne, ponieważ łatwiej będzie im funkcjonować w obliczu sytuacji trudnych, które mogą się pojawić. Istnieje wiele zagrożeń szkolnych, takich jak: stresy, wypadki, nałogi, agresja i przemoc, subkultury młodzieżowe. Budzą one wśród uczniów lęk, niepo-

¹ J. Wyczęsany, A. Mikruta (red.), *Kształcenie zintegrowane dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, Wyd. Nauk. Akademii Pedagogicznej, Kraków 2002, s. 92.

² <http://www.edukacja.edux.pl/>

kój, niepewność, wywołują poczucie braku własnego bezpieczeństwa, a nawet bezradności³.

Osoby niepełnosprawne napotykają w świecie osób sprawnych na różne bariery z uwagi na ograniczenia, którym podlegają z powodu dysfunkcji swojego ciała czy umysłu. Przeszkody stawiane przez niepełnosprawność czy środowisko są częstą przyczyną występowania w życiu ludzi nią dotkniętych różnego rodzaju sytuacji kryzysowych, np. dla osoby niewidomej – przemieszczanie się w nieznanymi miejscach⁴.

W życiu każdego człowieka może wystąpić również inne niebezpieczeństwo – zagrożenie nadzwyczajne. „Pod pojęciem *zagrożenie* rozumieć należy zdarzenie, powstające losowo lub wywołane celowo, które wywiera negatywny wpływ na funkcjonowanie politycznych i gospodarczych struktur państwa, na warunki bytowania ludności oraz stan środowiska naturalnego⁵.

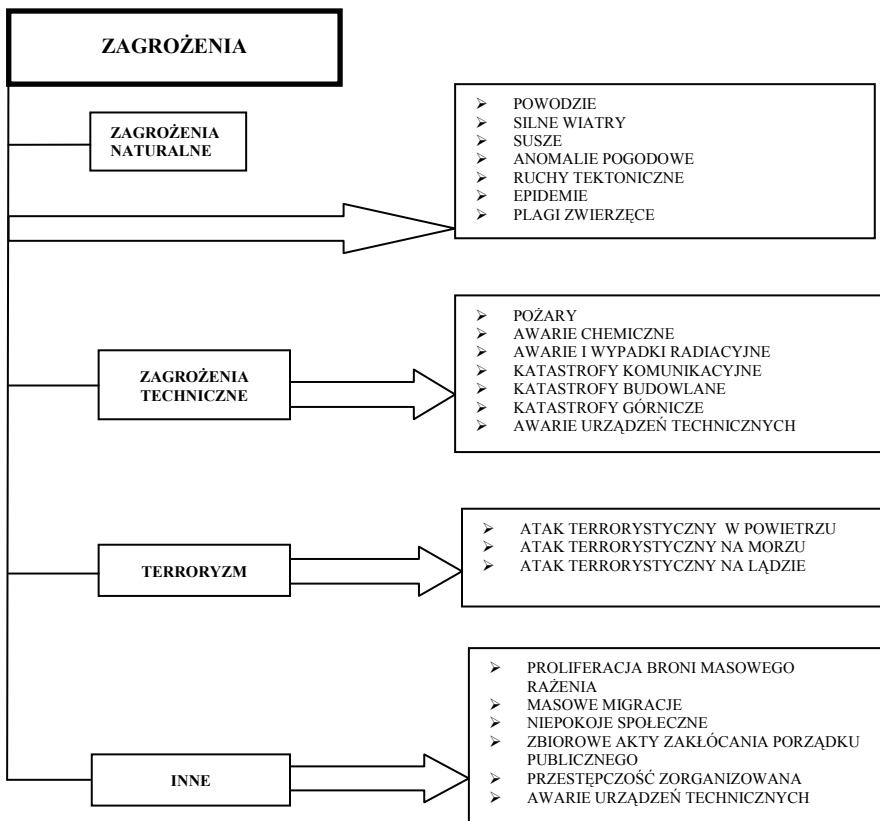
„Katastrofy towarzyszą człowiekowi od tysięcy lat. Powodują śmierć wielu osób, przynosząc olbrzymie straty społeczne i materialne. Wpływają również na pogorszenie stanu środowiska naturalnego oraz zdrowia i warunków życia ludzi”⁶. W obliczu szerzącej się wokół nas agresji i terroryzmu konieczna jest znajomość zachowań ludzkich w sytuacji zagrożenia życia i zdrowia człowieka. Nie wystarczy wiedzieć, jak postąpić w przypadku pożaru w szkole czy nagłego wypadku. Samo powiadomienie pielęgniarki lub dyrektora nie wystarcza. Coraz częściej zaskakiwani jesteśmy zniecierpliwieni i mamy problemy z prawidłowym reagowaniem pomimo posiadanych wiadomości i umiejętności. Dlatego konieczne jest łączenie wiedzy teoretycznej z praktyczną.

³ B. Boczukowa, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo i zagrożenia w edukacji młodzieży* pod red. R. Kalinowskiego, J. Kunikowskiego, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, s. 213.

⁴ M. Baer, [w:] *Komunikacja w sytuacjach kryzysowych*, Oficyna Wydawnicza, Katowice 2010, s. 156, 162..

⁵ W. Lidwa, W. Krzeszowski, W. Więcek, *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2010, s. 7.

⁶ M. Kowalski, [w:] *Katastrofy i zagrożenia we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 84.

Rys. 1. Podział zagrożeń kryzysowych (według dr. hab. Witolda Lidwa)

Źródło: W. Lidwa, W. Krzeszowski, W. Więcek, *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2010, s. 23.

Zgodnie z przepisami prawa oświatowego, a w szczególności Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 roku w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U. z 2003 r. Nr 6, poz. 69), za bezpieczeństwo uczniów w szkołach odpowiadają przede wszystkim dyrektorzy⁷. Jednak na

⁷ M. Taraszkiewicz, J. Kordziński, *Bezpieczna i przyjazna szkoła*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2009, s. 66.

nauczycielach, wychowawcach ciąży także odpowiedzialność za zdrowie i życie wychowanków. Dlatego też konieczna jest ich ciągła obecność wśród uczniów, obserwacja zachowań i świadomość wystąpienia nagłych, nieoczekiwanych sytuacji. Priorytetem dla nauczyciela powinno być także aktualne przeszkolenie z zakresie udzielania pierwszej pomocy (ciągłe aktualizowanie wiedzy w tym zakresie), a także znajomość zachowań ludzkich w sytuacji zagrożeń. Zachowanie się człowieka jest formą przejawiania jego aktywności i wyraża się w działaniu i czynnościach, które mają zorganizowany i celowy charakter, są więc ukierunkowane na osiągnięcie konkretnego celu. Takie zachowania obserwujemy w sytuacjach normalnych, gdy nie zostaje zakłócona względna stabilność życia codziennego. W sytuacjach trudnych, zwłaszcza wobec zagrożenia osobistego, zachwianiu ulegają relacje między rzeczywistym zachowaniem a racjonalnym zachowaniem człowieka, które będąc zawsze zewnętrznym wyrazem aktywności, przybiera postać zachowania zdezorganizowanego. Reakcja człowieka wobec zagrożenia uzależniona jest od jego zdolności dostosowania się do występujących zjawisk czy sytuacji. Czynnikiem decydującymi będą wiek, płeć, wiążąca się z nimi sprawność fizyczna, a także zmęczenie, itp. Wśród czynników mających wpływ na naszą odporność na stres występuje dotychczasowe nim doświadczenie.

Ogromny wpływ na pomoc bezbronnemu dziecku, zwłaszcza o specjalnych potrzebach, ma znajomość wychowanków oraz zasad, procedur postępowania nauczyciela w sytuacjach kryzysowych. Ważna jest wiedza, ale także kompetencje, które w sytuacji zagrożenia pozwolą wyzwoić działania celowe.

Zachowania ludzkie są różne w zależności od zaistniałego zdarzenia, które spowodowało poczucie zagrożenia życia lub zdrowia⁸. W fazie I – zaczynającej się od momentu wystąpienia zagrożenia i trwającej do czasu, gdy akcja ratunkowa zaczyna przybierać zorganizowany charakter i możliwe jest ograniczenie rozwoju zagrożenia, wyróżnić można trzy etapy: Etap pierwszy tej fazy trwa od momentu wystąpienia symptomów zagrożenia do czasu rozpoczęcia spontanicznych działań ratunkowych. Człowiek w tym okresie jest zdezorientowany, strach przeradza się w przerażenie. Charakterystyczne zachowania to:

- zwiększenie potrzeby mówienia,

⁸ <http://informujeostrzegam.niepolomice.eu/>

- chichot przeradzający się w niepohamowany śmiech,
- drżenie ciała, a zwłaszcza kolan,
- zwiększona potrzeba ruchu (bieganie bez celu będące przejawem przygotowania do ucieczki),
- przyśpieszenie oddechu i kołatanie serca,
- bladość lub niekiedy czerwienienie się,
- biegunka, czasem niekontrolowane oddawanie moczu i kału.

Po otrząśnięciu się z pierwszego szoku wywołanego zaskoczeniem, występuje dążenie do zorientowania się w sytuacji i podjęcie racjonalnych prób wydośtania się z zagrożenia z jednoczesnym wyczekiwaniem pomocy z zewnątrz. W przypadku zbiorowisk ludzie łączą się w grupy, szukając kontaktu z innymi, licząc na wzajemną pomoc. Drugi etap to przechodzenie od spontanicznych do zorganizowanych i ukierunkowanych działań ratunkowych. Ujawniają się ochotnicy zdolni do przewodzenia innymi, stając się nieformalnymi przywódcami. Wokół nich gromadzą się inni, by pod ich kierownictwem podjąć określone zadania. Część osób zachowuje bierność i są one skłonne do stworzenia trudnego do opanowania tłumy. Na tym etapie połączone zostają wysiłki osób zagrożonych i ratowników. Etap trzeci następuje wówczas, gdy zaczyna funkcjonować odpowiednio zorganizowana akcja ratownicza. Ludzie zaczynają skutecznie przeciwstawiać się zagrożeniu i mogą już ograniczać dalszy jego rozwój, co jest efektem skonsolidowania wysiłków – zarówno zagrożonych, jak i ratowników. W końcu tej fazy ludzie zaczynają panować nad sytuacją. Wiele jednakże zależy od tego, czy człowiek potrafi opanować emocje, ocenić swe położenie i dostrzec szansę ratowania samego siebie, innych ludzi bądź ważne dla niego dobra materialne.

II faza, to okres całkowitej likwidacji sytuacji zagrożenia i ostatecznego usuwania jej skutków, dogaszanie pożaru, odgruzowywanie obiektu, usuwanie rumowiska itp. W tej fazie najtrudniej jest włączyć ludzi obecnych na miejscu zdarzenia do końcowych działań. Dotyczy to także ratowników zmęczonych zarówno fizycznie, jak i psychicznie⁹.

Im większą będziemy posiadać wiedzę na ten temat, tym skuteczniej zadziałamy w sytuacji trudnej dla nas samych i naszych uczniów¹⁰. Ważne

⁹ Ibidem.

¹⁰ <http://informujeostrzegam.niepolomice.eu/>

jest, aby wśród zdrowych uczniów zaszczyć tolerancję, empatię, chęć pomocy słabszym, niepełnosprawnym. W sytuacji zagrożenia każdy uczeń powinien przestrzegać określonych zasad z chwilą ogłoszenia alarmu w szkole:

- słuchać i wykonywać dokładnie polecenia nauczyciela,
- być opanowanym, nie ulegać panice,
- po przerwaniu zajęć udać się wraz z klasą, drogą wskazywaną przez nauczyciela, na miejsce zbiórki,
- **pomagać osobom słabszym,**
- bezwzględnie podporządkować się osobom funkcyjnym,
- nie lekceważyć zagrożenia, nawet wówczas, gdy nie zagraża bezpośrednio¹¹.

Zadaniem nauczyciela, wychowawcy jest więc budować wzajemne zaufanie między nim a uczniem, otoczyć go zrozumieniem oraz pozwolić uczniowi liczyć na niego w potrzebie. Dorastanie w atmosferze troskliwości tworzy podstawy do okazywania przez dziecko tolerancji. Uczeń nauczy się pokładać wiarę w siebie i w tych, którzy go otaczają, jeśli będzie żył w poczuciu bezpieczeństwa. Rola wychowawcy polega tu na tworzeniu takich warunków i sytuacji w klasie, które będą miały wpływ na utrzymanie pozytywnych relacji między rówieśnikami. Nauczyciel powinien dostarczać dzieciom rozmaitych modeli społecznego współzycia, wszechstronnej wiedzy o społecznym zachowaniu, kształtowaniu zdolności i sprawności intelektualnej, współzycia w grupie. Znaczący wpływ wywierają będą bezkonfliktowe postawy nauczycieli w stosunku do dzieci i demokratyczny styl wychowania. Dobre kontakty sprzyjają kształtowaniu się u dziecka pozytywnego obrazu samego siebie¹².

Kontakty interpersonalne uczniów z nauczycielami odgrywają bardzo ważną rolę w życiu każdego ucznia. Należy więc pamiętać, że człowiek jest istotą społeczną i właśnie przez ten wzgląd ma potrzebę utrzymywania pozytywnych kontaktów międzyludzkich, zwłaszcza młody człowiek, który

¹¹ <http://www.edukacja.edux.pl/>

¹² <http://www.edukacja.edux.pl/>

znajduje się pod opieką nauczyciela¹³. Umiejętność nawiązania kontaktu z młodym człowiekiem stała się jedną z podstawowych sprawności nauczyciela i jest warunkiem umożliwiającym jakąkolwiek pomoc¹⁴.

Każdy obywatel, w tym nauczyciel, powinien wiedzieć, że przygotowanie do obrony jest naturalnym i nieuniknionym obowiązkiem w warunkach istniejących realiów współczesnego świata. Także Europa nie jest wolna od regionalnych napięć i konfliktów. Ludność jest zagrożona katastrofami, ekologicznymi awariami, terroryzmem i częstymi wypadkami współczesnej cywilizacji¹⁵.

Szkoła jest wspólną wartością, która ma służyć wszystkim: uczniom sprawnym i uczniom z niepełnosprawnością. Zróznicowanie między uczniami wymaga zapewnienia im szczególnego wsparcia, nawet w sytuacji zagrożeń nadzwyczajnych, wynikającego z różnych potrzeb i możliwości. Szczególnych warunków opieki wymaga uczeń ze specjalnymi potrzebami. Wiek XX był czasem budowania humanistycznego myślenia o niepełnosprawności. Weszliśmy w wiek XXI nie tylko z ideą normalizacji i integracji osób niepełnosprawnych, ale z ideą włączania niepełnosprawnych we wszelkie przejawy życia społecznego – pełnego uczestnictwa w kulturze, na rynku pracy, także w obszarze edukacji. Ważne jest jednak, aby równość wobec dzieci zdrowych i z niepełnosprawnością nie funkcjonowała na poziomie iluzji, ale spełniała się w życiu, w konkretnych sytuacjach. Nie można dzielić społeczeństwa, uczniów na sprawnych i niepełnosprawnych, wykluczać słabych i bezbronnych, tworzyć i utrzymywać stereotypy i uprzedzenia.

Coraz bardziej dziś uświadamiamy sobie stwierdzenie, że poziom kultury i cywilizacji społeczeństwa jest mierzony poziomem opieki nad tymi, którzy najbardziej potrzebują wsparcia¹⁶.

¹³ M. Latawiec, [w:] *Funkcje i modele komunikacji społecznej w edukacji a kompetencje nauczyciela* pod red. K. Czerwińskiego, W.J. Maliszewskiego, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 223.

¹⁴ *Ibidem*, s. 3.

¹⁵ P. Tyrała, *Zarządzanie kryzysowe*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001, s. 243.

¹⁶ <http://www.gimnazjum7.rzeszow.pl/>

Bibliografia

- Baer M. [w:] *Komunikacja w sytuacjach kryzysowych*, Oficyna Wydawnicza, Katowice 2010.
- Czerwiński K., Maliszewski W.J., *Funkcje i modele komunikacji społecznej w edukacji a kompetencje nauczyciela*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Kalinowski R., Kunikowski J. (red.), *Współczesne bezpieczeństwo i zagrożenia w edukacji młodzieży*, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010.
- Kowalski M. w *Katastrofy i zagrożenia we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Krzyszowski W., Więcek W., *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2010.
- Sartori J., *Vademecum do nauczania edukacji dla bezpieczeństwa*, Wyd. BEA-BLEJA, Toruń 2001.
- Taraszewicz M., Kordziński J., *Bezpieczna i przyjazna szkoła*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2009.
- Tyrała P., *Zarządzanie kryzysowe*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2003 r. Nr 6, poz. 69).
- Wyczesany J., Mikruta A. (red.), *Kształcenie zintegrowane dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, Wyd. Nauk. Akademii Pedagogicznej, Kraków 2002.

Netografia

- <http://informujeostrzegam.niepolomice.eu/>
<http://www.edukacja.edux.pl/>
<http://www.edukacja.edux.pl/>
<http://www.gimnazjum7.rzeszow.pl/>